

Raamatun ajan arkea

■ MATTI MYLLYKOSKI

Anni Pesonen & Kirsi Valkama: *Arkielämä Raamatun aikaan: Juudan kylistä roomalaisiin kaupunkiin*. Kirjapaja 2010.

Raamatun selitysooppi eli eksegetiikka on viime vuosikymmenillä ottanut muutamia merkittäviä edistysaskelia. Näihin kuuluvat muun muassa kristinuskon juutalaisen taustan läpikotainen tunustaminen ja ottaminen johdonmukaisen historiallisen tutkimuksen lähtökohdaksi sekä Raamatun sosiaalishistorian uusi tuleminen

entistä reflektoidummissa muodoissa. Ensimmäisen maailmansodan aikoihin läpimurtonsa tehnyt teologinen eksegeesi on monella suunnalla vaipunut varjojen maille ja tilalle ovat tulleet yhtäältä kirjallisuustieteellisesti ja toisaalta sosiologisesti suuntautuneet eksegeesin muodot. Jälkimmäistä ajatellen arkeologiasta on tullut entistä merkittävämpi aputiede Raamatun ja sen ajan elämän ymmärtämiselle. Nykytutkimuksen kiinnostus Raamatun ajan arkielämää kohtaan voidaan karkeasti ottaen sijoittaa näihin kehyksiin.

Luukkaan evankeliumista väitelleen Anni Pesosen ja Vanhan testamentin arkeologiaa tutkivan Kirsi Valkaman teos on ensimmäinen suomeksi kirjoitettu laaja kuvaus Raamatun ajan arkielämästä. Sukupolven takaa muistetaan suomennos tuotteliaan ranskalaisen populaarihistorioitsija Daniel Ropsin teoksesta *La vie quotidienne en Palestine au temps de Jésus* (1961) nimellä *Sellaista oli elämä Jeesuksen ajan Palestiinassa* (Helsinki: WSOY 1980). Vanhemmassa Raamatun arjen tutkimuksessa nojaututtiin ennen kaikkea Gustaf Dalmanin seitsemänosaan tutkintukseen *Arbeit und Sitte in Palästina* (1928–42), jonka myös Pesonen ja Valkama mainitsevat bibliografiassaan. Aika on kuitenkin muuttunut, ja uraauurtavan suomenkielisen teoksen kirjoittajat nojaavat viimeaikaisimpaan kansainväliseen tutkimukseen. Suomalaisten tutkijoiden saavutukset ovat tässä kaikessa hyvin esillä; kirjoittajat käyttävät muun muassa suomalais-saksalaisen arkeologiryhmän tuloksellisia kaivauksia Kinneretissä sekä suomalaisten antiikintutkijoiden julkaisemaa teosta *Roomalais-*

ta arkea ja juhlaa (SKS 2004).

Pesonen ja Valkama havainnollistavat johdannossaan sellaisen Raamatun lukemisen vaikeutta, joka ei perustu Raamatun kulloisenkin kirjan historiallisten ja konkreettisten sosiaalisten olojen tuntemukseen. Esimerkkinä mainitaan varhaiskristillisten kirjoittajien kehotus orjille palvella isäntäänsä kuuliaisesti; tätä kehotusta joutuivat kuulemaan Jeesukseen uskoviksi kääntyneet orjat, joita isännät ajan tapojen mukaan usein käyttivät seksuaalisesti hyväkseen. Oma lukunsa Raamatun sosiaalishistoriallisessa tutkimuksessa ovat teksteissä tavattavat anakronismit. Esimerkiksi evankeliumeissa Jeesus pannaan kiistelemään fariseusten kanssa tavalla, joka kuuluu vasta ensimmäisen vuosisadan loppupuolen tilanteeseen. Vasta tuolloin, Jerusalemin temppelein hävityksen jälkeen, fariseukset olivat saavuttaneet Palestiinan juutalaisten keskuudessa johtavan aseman. Pesonen ja Valkama muistuttavat myös, että Raamatun ajan arkielämää kuvaava lähdemateriaali liittyy pääosin vain kapean yläluokan elämään ja antaa siinäkin tietoa ensi sijassa miesten maailmasta. Tunnemme aika hyvin Senecan ja Ciceron maailman, mutta meillä ei ole seikkaperäistä tietoa alempien luokkien naisten elämästä. Arkeologia ja siihen liittyvä kansatieteellinen tutkimus tulevat kirjallisuuteen sitoutunutta tutkimusta vastaan ja antavat kaupungeista, taloista ja esineistä kertovilla havainnoillaan tutkijalle välineitä kadoksiin joutuneen arjen jäljittämiseksi. Vaikka paljon jää mielikuvituksen varaan, Raamatun arjen tutkimus tuottaa myös todellista tietoa, joka on enemmän kuin pel-

käksi avuksi tekstien tulkinnessa.

Runsaasti kuvitettu kirja on johdannon jälkeen jaettu kahteen noin sadan sivun mittaiseen osaan, joista toinen keskittyy Vanhan ja toinen taas Uuden testamentin ajan arkielämään. Edellisen osalle kuuluvat Palestiinan olojen ymmärtämiseen liittyvät pysyvät asiat, kuten maantieteelliset seikat, ilmasto, maanviljelyskulttuuri ja asuminen. Oman huomionsa saa Vanhan testamentin osalta kuningasajan yhteiskunta, jota pystytään kuvailemaan paitsi tekstien myös arkeologisten löytöjen osalta. Nämä kertovat kuitenkin tilanteesta 800-luvulta eKr. alkaen eivätkä tarjoa tietoa Saulin, Daavidin ja Salomon ajasta, jonka osalta Raamatun kertomukset ovat suureksi osaksi tarustoa. Huolimatta todistusaineiston rajallisuudesta Valkama kuvaa uusinta tutkimusta seuraten kuningasajan hallintojärjestelmää, verojen keräämistä, ammattikuntia, kaupankäyntiä sekä kirjoitustaidon kehitystä.

Kahden naistutkijan kirjassa naisen asema Raamatun maailmassa saa korostettua huomiota, eikä syyttä. Meidän aikamme Raamatun lukijan on syytä pitää jatkuvasti silmällä sitä ammottavaa sosiokulttuurista kuilua, joka erottaa meidät ajanlaskun alun juutalaisista ja muista Rooman kansalaisista, vielä varhaisemmista ajoista puhumattakaan. Valkama selittää monipuolisesti Vanhan testamentin ajan patriarkalismia: naisen elämää miehen ja suvun vallassa, arjen raadantaa sekä tehtävää lasten synnyttäjänä. Elämän karuus näkyi myös alhaisessa elinikäodotuksessa – noin 40 vuotta – sekä sairauksien osuudessa ihmisten elämässä. On esimerkiksi kiinnostavaa tie-

tää, että sokeus johtui tavallisimmin bakteerin aiheuttamasta sideja sarveiskalvon tulehduksesta ja että ulostusjäänteet ovat paljastaneet heisi- ja piiskamatojen olleen yleisiä. Valkama luo lisäksi lyhyen katsauksen tuon ajan hautausrituaaleihin ja hautaustapoihin.

Muinaisraeilainen uskonto on ollut viime aikoina tutkimuksen erityisen kiinnostuksen kohteena. Kirsi Valkama tiivistää tutkimuksen tuloksia arkielämän tutkimuksen kannalta. Huolimatta Vanhan testamentin kirjoitusten edustamasta normatiivisesta Jahve-uskosta tekstit paljastavat siellä täällä uskomusmaailman ja uskonnollisten käytäntöjen kirjavuutta. Ugaritin tekstit ja arkeologiset löydöt tukevat käsitystä, jonka mukaan pääjumala Elillä, Vanhassa testamentissa kirotulla Baalilla sekä muilla jumalilla oli luonnollinen asemansa muinaisraeilaisessa uskonnossa. Ajan kuluessa näiden jumalten ominaisuudet siirtyivät Jahven kannettaviksi, Israelin ja Juudan valtakuntien aikana Jahve oli jo kansan pääjumalana. Vanhan testamentin teksteissä etenkin baal-loppuiset nimet viittaavat Baalin tärkeään asemaan kansan vanhassa uskonnossa, eikä ole ihme, että juuri Baalin palvontaa täytyi aktiivisesti torjua. Todennäköisesti Asera on alun perin ollut osana Jahven palvontaa, hän on ollut eräänlainen naispuolinen välittäjähahmo Jumalan ja kansan välillä. Valkama kuvaa kotien uskonnonharjoitusta, etenkin naispuolisten jumalien palvontaa osana hedelmällisyyskulttia sekä esi-isien suojeluksen pyytämistä. Vanhassa testamentissa arvostellut uhrikukkulat ovat liittyneet klaanien uhritoimituksiin, jotka olivat voimissaan ennen kuningas Joosian kulttikes-

kitystä Jerusalemiin 600-luvulla.

Anni Pesosen osuus kirjassa koskee Uuden testamentin aikaa. Hän aloittaa kuvauksensa väestöoloista havahduttamalla raamattu-aiheisten elokuvien katsojat arki-realismiin. Jeesuksen ajan Palestiinalaisilla – kuten muillakin tuon ajan köyhän kansan ihmisillä – oli keho pituuskasvu, erilaisten tautien vääristämä vartalo ja huonot hampaat. Meidän maailmastamme katsottuna he vanhenivat ennen aikaansa, ja lähes neljännes hedelmällisyysikäisistä naisista oli raskaana – monet näistä kuolivat synnytyksiin. Lapsikuolleisuus oli huikkea ja eliniän odotus vaatimatonta. Karkeasti ottaen 30 prosenttia vauvoista kuoli ensimmäisen elinvuotensa aikana, vain noin 40 prosenttia ihmisistä saavutti aikuisuuden ja yli 60-vuotiaita oli väestöstä noin viisi prosenttia. Väestölaskennasta on kehnosti tietoa, mutta hautalöydöt auttavat muodostamaan kokonaiskuvan tilanteesta.

Sairauksia pidettiin riivaajien ja muiden yliluonnollisten voimien aiheuttamina ja jumalia huudettiin niiden parantajiksi. Lääkärit kuitenkin tiesivät esimerkiksi, että raikas maalaisilma tekee ihmiselle hyvää ja että laaksossa oleviin kaupunkiin tiukasti asumaan pakkautuneet köyhät sairastuvat helposti. Erilaiset tulehdukset ja infektioaudit olivat tuiki tavallisia; isorokko, paiserutto, malaria, tuberkuloosi ja muut kulkutaudit aiheuttivat pahoja epidemioita. Enimmäkseen kasvisperäisten lääkkeiden käyttöön liittyi maagisia uskomuksia, eikä lääkäreihin luotettu (Mark. 5:25–26). Pesonen esittää myös liikuttavia hauta- kirjoituksia, jotka havainnollistavat konkreettisen maailman osalta

korkeaa lapsikuolleisuutta.

Roomalaisen kulttuuripiirin perhe-elämää kuvatessaan Pesonen erottaa ihanteen ja arkitodellisuuden selvästi toisistaan. Ihanteena oli *pater familiae*n hallitsema suurperhe, joka teki ahkerasti työtä puhtaalla maaseudulla. Todellisuutta sen sijaan vastasi paremmin vähälapsinen uusperhe, jossa naisella oli ihannekuva itsenäisempi asema. Rungas kuolleisuus johti uusperheiden muodostumiseen, kun taas perillisten alhaiseen määrään ohjasi perinnönjaon vaikeus, tämä johti usein myös lasten heitteillejättöön – vaihtoehtona sukupuolielämän lopettamiselle ja äidille vaarallisille aborteille. Pesonen painottaa, että lakitekstit eivät sellaisinaan anna uskottavaa kuvaa elämästä vaan kuvaavat pikemminkin ihanteisiin nojaavaa perinnettä, jota uudistettiin vain hitaasti vastaamaan muuttavaa sosiaalista todellisuutta.

Orjia Rooman valtakunnan väestöstä oli arvioiden mukaan noin 25–30 %. Orjia tuotiin valloitetuilta alueilta, ja orjuus periytyi. Orjia oli kuitenkin monenlaisissa töissä ja asemissa aina kaleerijasta isännän omaisuutta menestyksellä kartuttaviin liikemiehiin saakka. Yleisesti ottaen orjia kohdeltiin kuitenkin huonosti ja rangaistiin ankarasti. Orjien seksuaalinen hyväksikäyttö oli yleistä.

Rooman valtakunnassa miehet solmivat avioliiton keskimäärin 20–35-vuotiaina, naiset taas jo 14–20 vuoden iässä. (Kiinnostavana detaljina Pesonen korjaa sen tavallisen uskomuksen, jonka mukaan Jeesuksen äiti Maria olisi ollut naimisiin mennessään 12-vuotias. Tämä rabbiinisista teksteistä poimittu ”ihanteellinen” luku tuskin vastasi todellisuutta.) Tyypillinen rooma-

lainen avioliitto ei ollut pitkäikäinen, kuolleisuuden vaikutuksen lisäksi myös avioerot olivat tavallisia. Juutalaisessa avioliittokäytännösäkään avioerot eivät olleet epätavallisia, mutta kihlauksen suuri merkitys erotti juutalaisuuden ympäröivästä kulttuurista. Kihlauksen purkaminen nähtiin avioeron kaltaiseksi kriisiksi, vaikka sulhasella ja morsiamella ei vielä ollutkaan avioliiton tuomia oikeuksia eikä velvollisuuksia. Kihlusaikana he eivät myöskään yleisen tavan mukaan saaneet rakastella keskenään. Jonkun muun kanssa makaaminen johti kihlauksen purkautumiseen.

Pesonen antaa taustatietoa elämästä kaupungeissa, joissa esimerkiksi Paavalin kirjeiden vastaanottajat asuivat. Suuret kaupungit olivat pienen kristillisen liikkeen keskuspaikkoja. Roomaan, Aleksandriaan, Efesokseen ja Syyrian Antiokiaan kehittyi merkittävät kristilliset yhteisöt jo toisen vuosisadan kuluessa. Itse asiassa Jeesusta tavalla tai toisella tunnustavien yhteisöjä saattoi olla näissä kaupungeissa useita. Kaupunkikuvaa leimasivat paikallisten jumaluuksien temppelit, kirjastot, kylpylät ja kreikkalaiset teatterit. Komeiden julkisten rakennusten kontrastina kaupunkikuvaan kuuluivat myös slummit, joissa väestön köyhä valtaenemmistö asui. Jätehuollon puute, puhtaan veden keho saattavuus, saastunut ilma, talven pimeys ja kylmyys sekä kulkutaudit iskivät heihin täydellä voimallaan.

Pesonen kuvaa oivallisesti ja monipuolisesti rikkaiden ja köyhien ruokakulttuuria. Edelliset kokkasivat monipuolisesti keittokirjan ohjeiden mukaan, kun taas jälkimmäiset söivät, mitä käsiinsä saivat, tavallisimmin vähän ohra-

leipää, kehoa oliiviöljyä ja vihannuksia. Köyhät söivät pienten eläinten sitkeää ja halpaa lihaa – kuten kania – ja lihan nauttiminen oli vahvasti sidottu uhrikulttiin, mikä puolestaan vahvisti uskonnon asemaa.

Kirjan lopuksi Pesonen kuvaa ammatteja Rooman valtakunnassa ja selittää tässä yhteydessä myös evankeliumeista tuttuja asetelmia. Kolossaalisten tuloerojen maailmassa evankeliumeista tutut vuokratilajelijät kuuluivat pyramidin alapäähän. Heillä ei ollut omaa tilaa, vaan he joutuivat maksamaan työnsä hedelmistä isännän osuuden. Vaikka pitkäaikaiset vuokratilajelijät nauttivat paikallista arvostusta, huonoimmassa tapauksessa heitä uhkasi elinikäinen velkavankeus. Vapaat palkkatyöläiset värvättiin usein suoraan toreilta päiväksi kerrallaan ja saivat palkkansa työpäivän jälkeen. Isännällä ei ollut mitään vastuuta heidän turvallisuudestaan tai hyvinvoinnistaan. Maatiloista vastasi usein isännän palkkaama taloudenhoitaja, johon ei ollut juurikaan luotamista. Taloudenhoitaja puolestaan joutui taiteilemaan runsaiden satojen ja katovuosien välisten erojen tasoittamiseksi pitääkseen isännän tyytyväisenä, mutta antamatta hänelle liian hyvää – siis todellista – kuvaa tilan tuotosta.

Tämä ja kaikkea muuta. Pesonen ja Valkaman teos sopii erinomaisesti saarnaansa valmistavalle papille, uskonnonopettajalle ja Raamatusta tavallista syvemmin kiinnostuneelle maallikolle.

Kirjoittaja on Uuden testamentin eksegetiikan dosentti.